א)[א]ערוגה שהיא ששה על ששה טפחים זורעין בתוכה חמשה זרעונין ארבע על ארבע רוחות הערוגה ואחת באמצע מהו דתימא הני מילי בזרעין אבל בירקות לא קמ"ל למימרא דירקות אלימא מזרעים ב)והתנן [ב]כל מיני זרעים אין זורעין בערוגה אחת כל מיני ירקות זורעין בערוגה אחת מהו דתימא הני מרור מין זרעים נינהו קמ"ל זרעים סלקא דעתך והא תנן ירקות ותני בר קפרא ירקות ותני דבי שמואל ירקות חזרת איצטריכא ליה ס"ד אמינא הואיל וסופה להקשות ניתיב לה רווחא טפי לאו א"ר יוסי בר' חנינא קלח של כרוב שהוקשה מרחיבין לו בית רובע אלמא כיון דסופו להקשות יהבינן ליה רווחא טפי ה"נ ניתיב לה רווחא טפי קמ"ל: יוצאין בהן בין לחין בין יבשין כו': א"ר חסדא [ג]לא שנו אלא בקלח אבל בעלין לחין אין יבשין לא והא מדקתני סיפא בקלח שלהן מכלל דרישא עלין פרושי קא מפרש כי קתני בין לחין בין יבשין אקלח מיתיבי ג)יוצאין בהן ובקלח שלהן בין לחין בין יבשין דברי ר' מאיר וחכ"א לחין יוצאין בהן יבשין אין יוצאין בהן ושוין שיוצאין בהן כמושין אבל לא כבושין ולא שלוקין ולא מבושלין כללו של דבר כל שיש בו טעם מרור יוצאין בו וכל שאין בו טעם מרור אין יוצאין בו תרגומא אקלח ת"ר אין יוצאין בהן כמושין משום ר"א בר' צדוק אמרו יוצאין בהן כמושין בעי רמי בר חמא מהו שיצא אדם ידי חובתו במרור של מעשר שני בירושלים אליבא דר' עקיבא ד)לא תיבעי לך השתא במצה דאורייתא נפיק במרור דרבנן מיבעי' כי תיבעי לך אליבא דר' יוסי הגלילי ה)מאי במצה דאורייתא הוא דלא נפיק אבל מרור דרבנן נפיק או דילמא ו)כל דתקינו רבנן כעין דאורייתא תקון אמר רבא מסתברא מצה ומרור:

מתני' [ד]אין שורין את המורסן לתרנגולים אבל חולטין [ה]האשה לא תשרה את המורסן שתוליך בידה למרחץ אבל שפה היא בבשרה יבש [ו]לא ילעוס אדם חיטין ויניח על מכתו ז) מפני שהן מחמיצות: **גמ'** תנו רבנן אלו דברים שאין באין לידי חימוץ האפוי והמבושל וחלוט שחלטו ברותחין מבושל אדמבשל ליה מחמע אמר רב פפא [א]האפוי שבישלו קאמר תניא רבי יוסי ברבי יהודה אומר [ז]קמח שנפל לתוכו דלף אפילו כל היום כולו אינו בא לידי חימוץ אמר רב פפא [ח]והוא ח)דעביד טיף להדי טיף אמרי דבי ר' שילא ותיקא שרי והתניא ותיקא אסור לא קשיא ט)הא דעבדיה במישחא ומילחא הא דעבדיה במיא ומילחא אמר מר זוטרא [י]לא לימחי איניש קדרא בקמחא דאבישנא דילמא לא בשיל שפיר ואתי לידי חימוץ אמר רב יוסף לא ליחלוט איניש

תרי

אבל בירקות לא. דירקות ינקי טפי: **למימרא דירקות אלימא.** לינק טפי מזרעים דאיצטריך ליה למימר דאף ירקות נזרעין חמשה מינין בערוגה של ששה: **כל מיני זרעים אין נזרעין בערוגה אחת.** אפילו בשיעור הזה משום דינקי טפי והא דתנן זורעין בתוכה חמשה זרעונין בירקות קאמר דנזרעים כהלכתן: **מהו דתימא הני דמרור מין זרעים נינהו.** ולא יזרעו בערוגה אחת קמשמע לן רב דמין ירקות נינהו ונזרעים: **זרעים סלקא דעתך.** היכי תיסק אדעתין דזרעים נינהו והא כולהו תנאי ירקות קרי להו: **חזרת איצטריכא ליה.** לאשמועינן דנזרעת כשאר ירקות בערוגה עם ארבעה זרעונין: **להקשות.** קלח שלה נעשה עב: **מרחיבין לו.** מקום עד בית רובע שלא יזרעו אצלו מין אחר: **בית רובע.** מקום זריעת רובע הקב. חצר המשכן היה שיעור לבית סאתים וכל בית כור ובית סאה ובית רובע שבגמרא לפי אותו חשבון: **לא שנו.** דיבש יש לו טעם מרור אלא קלח דמתוך שהוא עב אינו מתייבש שיפסיד טעמו אבל עלין יבשין הרי הן כעפר בעלמא: **מכלל דרישא בעלין.** קא פסיק ותנא בהו בין לחים בין יבשים: **כמושין.** פלצד"ו: **כללו של דבר כו'.** קתני מיה' בדר' מאיר יוצאין בהן ובקלחין שלהן בין לחין בין יבשין ומתני' נמי מדמכשר ביבשים רבי מאיר היא ושמע מינה בעלין נמי אכשר: **תרגומא.** להא דקתני בדר' מאיר יבשין אקלח קאמר: **השתא מצה.** דמעשר דידה דאורייתא ואיכא למיפסלה משום דאין לה היתר במושבות קאמר ר"ע דנפיק הואיל ואי מטמיא פריק לה ואית לה היתר: **מרור.** דמעשר ירק מדרבנן הוא ומדאורייתא אית ליה היתר במושבות מיבעיא: **כעין דאורייתא תקון.** ואין לו היתר במושבות ומרור איתקש למצה מה מצה בעינן נאכלת בכל מושבות אף מרור נמי בעינן יש לו היתר. לישנא אחרינא מצה בזמן הזה דאורייתא ומרור מדרבנן בפרק בתרא (דף קטו.) וזה שמעתי וקשיא לי בזמן הזה מי מסקי מעשר שני לירושלים ואי למאן דאמר ט) קדושה ראשונה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא בהדיא איבעי ליה לפרושי בזמן הזה: **מצה ומרור.** הוקשו יחד וכי היכי דמצה יש עליה שם מעשר שני ולא נפיק ביה אף מרור נמי שיש עליה שם מעשר שני לא נפיק ביה: **מתני' חולטין.** ברותחין שאין מניחין אותו להחמיץ: **לא תשרה המורסן.** לשוף בה בשרה מפני שמחמיץ בשרייתו: **אבל שפה היא.** מורסן יבש בבשרה ואע"פ שמים טופחין על בשרה: **לא ילעוס.** לא יכוס: **גמ' האפוי.** לחם משנאפה כל מה ששוריהו במים אינו מחמיץ: **אדמבשל ליה מחמע.** בעוד שהמים פושרים קודם שירתיחו הוא מחמיץ. ובלשדי ליה לתוך רותחין ליכא לאוקומה דהא בהדיא תני לה וחלוט שחלטו ברותחין: **אפוי שבשלו.** כלומר אפוי אפילו הוא מבשלו לאחר אפייה אינו מחמיץ: **דלף.** מן הגג: **אינו בא לידי חימוץ.** שטירוד הדלף הנופל תמיד אינו מניחו להחמיץ: **טיף להדי טיף.** שנופלין טיפה אחר טיפה סמוך ותכף ואין שהות בינתים: **ותיקא.** מאכל קמח: **מישחא ומילחא.** בקימחא שרי דמי פירות אין מחמיצין: **לא לימחי איניש קדרא.** שמעבין תבשיל הקדירה על ידי שממחין קמח לתוכו ואפילו בקמחא דאבישונא שנתייבשה ונקלית בתנור כשהיא לחה עושין אותה קלי בתנור והרי היא כאפויה אפילו הכי לא ליעביד: **דילמא לא בשיל שפיר.** לא נעשית קלי כל צורכה בתנור ומחמצת בתבשיל וכשהוא טורפה בקערה היא מחמצת (ועוד) שאין דרך נתינתה לתוך תבשיל רותח: **לא ליחלוט.** ברותחין:

תרתי

ערוגה בת ו' טפחים זורעין לתוכה ה' זרעים. וא"ת הואיל ורחוק ג' טפחים לא ינקי מהדדי דהא אמצעית אינה רחוקה מן האחרות אלא ג' טפחים דבפרק ר' עקיבא (שבת דף פה.) משמע דד' מארבע רוחות הערוגה לא בקרנות אלא באמצע הרוחות א"כ יזרע לתוכה ט' זרעים ג' שורות של ג' ג' ויהא רחוקים זה מזה ג' טפחים ואומר ר"י דהכא אינה משום יניקה אלא משום עירבוב לאחר שיהיו גדולים ולא רצו חכמים להתיר יותר ותדע דאפי' חמשה לא היו מתירים אי לאו דנפקא לן בשבת בפרק ר' עקיבא (ג"ז שם) בהדיא מקרא אע"ג דקים להו לרבנן דחמשה בשיתא לא ינקי והיינו משום דאיכא למיחש לערבוביא ואם תאמר ואין זורעים בתוכה חמשה זרעונים והא אין רחוק זה מזה שלשה טפחים דהא איכא מקום זריעה ותירץ ר"ת דטפחים של כלאים שוחקות כדמוכח בריש עירובין (דף ד.) ור"י אומר דגמירי דבהכי לא ינקי אע"פ שיש מקום זרעים:

לא שלוקין ולא מבושלין. משמע דשליקה הוי טפי מבישול דאי לאו הכי הוי זו ואין צריך לומר זו וכן משמע בכמה דוכתין והא דתנן בפרק ג' מינים (נזיר דף מה:) היה מבשל השלמים או שולקן אע"ג דשליקה הוי טפי מבישול לא הוי התם זו ואין צ"ל זו דקמ"ל דבשליקה אינו יוצא מתורת בישול[ב]:

ה"ג

עין משפט
נר מצוה

קנח א מיי' פ"ד מהל' כלאים הלכה ט טוש"ע י"ד סי' רצז סעיף לד:

קנט ב מיי' שם הלכה יג טוש"ע שם סעיף לו:

קס ג מיי' פ"ז מהלכות מצה הלכה יג סמג עשין מא טוש"ע א"ח סי' תעג סעיף ה:

קסא ד מיי' פ"ה מהל' חמץ הלכה ח סמג לאוין עט טוש"ע א"ח סי' תנד סעיף ג וסי' תסה סעיף א:

קסב ה מיי' שם הל' יט טוש"ע א"ח סי' תסה סעי' ב:

קסג ו מיי' וסמג שם טוש"ע א"ח סי' תסו סעיף א:

קסד ז ח מיי' שם הל' י טוש"ע שם סעיף ו:

קסה ט מיי' שם הלכה ד טוש"ע א"ח סי' תסג סעיף ב:

קסו י מיי' שם הל' ה טוש"ע שם סעי' ג:

רבינו חננאל

ואמרינן הא פשיטא מתני' היא מנין לערוגה שהיא ששה על ששה טפחים שזורעין בתוכה חמשה זרעונין כו', ודחינן מהו דתימא הני מילי זרעים אבל ירקות בעו טפי. ואקשינן וכי ירקות אלימי מזרעים דבעו טפי. והא איפכא תנן כל מיני זרעים אין זורעין בערוגה, וזורעין כל מיני ירקות בערוגה. מהו דתימא הני מרורים כולן ששנינו מיני זרעים נינהו ואין זורעין אותן בערוגה, בא רב להודיענו כי ירקות הן ונזרעין בערוגה אחת. ואקשינן והא מתני' ירקות קתני, דתנן אילו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח, ותוב כל תנא ברא נמי ירקות קתני, וליכא תנא דתני זרעים. ושנינן חזרת שסופה להקשות איצטריכא ליה, סד"א ניתיב ליה רווחא טפי משאר ירקות כמו קלח של כרוב שהוקשה, כלומר שגדל ונעשה קשה שמרחיבין לו בית רובע מכל צדדיו. פירוש אין מניחין שם סביבותיו זרעים כדי שישלח שרשיו לכל צד מפני שגדול הוא, נעשה גם כך לחזרת, קמ"ל דלא. יוצאין בהן באלו הירקות בין לחין בין יבשין. אמר רב חסדא לא שנו יבשין אלא קלח, אבל עלין לחין יוצאין בהן יבשין אין יוצאין בהן. מיתיבי יוצאין בהן ובקלח שלהן וכו' ודברים פשוטין הן, ורב חסדא פירק תרגומה אקלח, אבל עלין אין יוצאין בהן אלא לחין, ושוין שיוצאין בהן כמושין, אבל לא כבושין ולא שלוקין ולא מבושלין, זה הכלל כל שיש בו טעם מרור יוצאין בו. בעי רמי מהו שיצא אדם במרור של מעשר שני אליבא דר' עקיבא. ופשטה רבה כשם שיוצאין במצה שהיא מדאורייתא, כך יוצאין במרור שהוא מדרבנן. מתני' אין שורין את המורסן לתרנגולין אבל חולטין. ת"ר דברים שאין באין לידי חימוץ, אסיקנא כגון אפוי שבשלו וחלוט שחלטו ברותחין. תניא רבי יוסי ברבי יהודה אומר קמח שנפל לתוכו דלף, דעביד טיף כנגד טיף, אפילו כל היום כולו אינו בא לידי חימוץ. ותיקא דהוא כגון שתיתא דעביד במישחא ומילחא בקמחא שרי, פירוש כי השמן מי פירות הוא ומי פירות אין מחמיצין. אבל במיא ומלחא וקמחא אסור. לא נימחי איניש קדירה בקמחא דאבשונא, דילמא לא בשיל שפיר ואתי לידי חימוצא. סנבוסך נמי אסורה דהא לוותיקא דמי, דאמרי דבי ר' שילא ותיקא שרי והא איתמר ותיקא אסור, לא קשיא הא דחליט ליה במיא ומילחא והא דחליט ליה במישחא ומילחא, במיא אסיר במישחא שרי. וכן מי שעורין שמרתיחין ומטילין לתוכן שעורין בין בהמעסה בין בהחלטה הכל אסור בזמן הזה. כך אמר רבינו גאון זצ"ל. הא דאמר רב יוסף לא נחלוט אינש תרתי חיטי בהדי הדדי כו' אילו הן כגון קליות.

מסורת הש"ס

א) כלאים פ"ג [מ"א] שבת דף פד: [קידושין לט:], ב) כלאים שם [מ"ב], ג) [כתובות לח:], ד) [לעיל לו.], ה) [שם], ו) [לעיל ל: וש"נ], ז) כתובות דף קג., ח) פ"א בפסחת, ט) [ע"ז לו:], י) [עדיות פ"ח מ"ו], כ) [ועי' תוס' זבחים ל: ד"ה לגוין ועי' כרמ"י ור"ן והא"ש נדרים מט. ד"ה סולדן].

* * *

הגהות מהר"י
לנדא

[א] גמ' אמר רב פפא האפוי שבישלו וכו'. חסר בציון עין משפט מיי' פ"ה מהלכות חמץ הלכה ג:

* * *

לעזי רש"י

פלצדא"ו [פלצידי"ש]. נובלים.

* * *

מוסף רש"י

זורעין בתוכה חמשה זרעונין. ולא הוי ערבוב שיש בה כדי להפריש ביניהם הפרש הראוי (שבת פד:). ארבע על ארבע רוחות הערוגה. ממלא את כל הרוח עד סמוך לקרן (שם). ואחת באמצע. גרעין אחד. ואע"פ שכל אלל הקרנות סמוכין זה לזה ואין ביניהם הרחקה ג' טפחים יונקים זה מזה, אין כאן בית מיחוש, דגבי כלאים היכרא הוא דבעינן דלא נהוי ערבוב, דהא אכלאים קפיד קרא, אבל איניקה לא חיישינן אפילו בכלאי הכרם דאורייתא כדתנן (ב"ב כו.) זה סומך לגדר מכאן וזה סומך לגדר מכאן ואע"ג דינקי מהדדי וכ"ש כלאי זרעים דרבנן דלא חיישינן ליניקה, כדתנן (שבת פה:) גבי ראש תור וגבי שתי שורות, והרי יש כאן היכר גדול רוח זו זרועה צפון ודרום וזו זרועה מזרח ומערב, אבל בין זרע האמצעי לארבעי הרוחות צריך הרחקה כדי יניקה דאין שם היכר, ואי הוו מקרבי הוי ערבוב. והמפרש ד' גרעינין כד' הרוחות טועה, דאי בהרחקה משום יניקה ט' זרעונין יש לזרוע בו, ד' כד' הקרנות ואחד בכל רוח ורוח באמצעו ואחד באמצע הערוגה ויש בין כל אחד ואחד ג' טפחים כשיעור יניקה, טפח ומחצה לכל אחד, הלכך לכל הרוח הוא ממלא עד סמוך לקרן ואפילו אין בין זרע שברוח זו לזרע שברוח זו ג' טפחים לא איכפת לן, דלענין כלאים היכר בעלמא הוא דבעינן כדפרישית (שבת פד:). ויניח על גבי מכתו. שהחטים הלעוסין יפה למכה (כתובות קג.). **דעביד טיף להדי טיף.** שמטפטף תדיר והטיפים רודפות זו את זו ותכופות (ע"ז לו:) דכיון שהטיפות תוכפות זו את זו אין מניחות להחמיץ (האורה ח"ב סי' לד).